

GORNER SXEMASINING MATEMATIK ANALIZGA TATBIQI

Qaxxorova Muslimaxon Shokirjon qizi

Qo‘qon universiteti

ANNOTATSIYA

Maqola haqida ma‘lumot
Qabul qilingan: 03.04.2024
Qayta qabul : 10.04.2024
Saytda mavjud : 1.05.2024

Muallif (lar)

M.SH.Qaxxorova

Muallif bilan aloqa
<https://orcid.org/0009-0004-3493-6680>

muslimaxonqaxxorova@gmail.com

© Muallif. M.SH.Qaxxorova

UNIVERSAL xalqaro ilmiy jurnal

Ochiq ma‘lumotlar:

<https://universaljurnal.uz/index.php/jurnal>

Maxfiylik bayonoti

Materialni istalgan vosita yoki formatda nusxalash va qayta tarqatish hamda maqoladan to‘g‘ri iqtibos keltirish va litsenziyasini ko‘rsatish sharti bilan istalgan maqsadda foydalanish mumkin.

Barcha asosiy adabiyotlarda Gerner sxemasi $x-c$ ko‘phad uchun berilgan. Ko‘phadlarning ildizlarini topish juda muhim ahamiyatga ega. Chunki ko‘plab matematik masalalarni yechish ko‘phadning ildizlarini o‘rganish masalasiga olib keladi. Albatta, Gerner sxemasi bunda muhim ahamiyatga ega. Keltirilgan Gerner sxemasini $ax^2 + bx + c$ kvadrat uchhad uchun sodda ko‘rinishga keltirilishi ko‘plab masalalarni yechishda, teorema, lemma, xossalalar va natijalarni isbotlashda xizmat qiladi. Shuningdek undagi ma‘lumotlar, xulosalar, nazariy umumlashtirishlar Gerner sxemasini qo‘llash, umumlashtirish bo‘yicha ilmiy-amaliy xulosalar chiqarish imkoniyatini beradi.

Ushbu maqolada kvadrat uchhad uchun Gerner sxemasi keltirilgan bo‘lib, undan foydalanib ko‘phadlarga va sodda kasrlarga ajratishga doir masalalar yechib ko‘rsatilgan. Bundan tashqari ratsional kasrni sodda kasrga ajratishda, matematik analizda ratsional kasr ko‘rinishdagi aniqmas integrallarni hisoblashni osonlashtirish maqsadida foydalanish mumkinligi ko‘rsatilgan.

Kalit so‘zlar. Gerner sxemasi, aniqmas integral, ratsional kasr, ratsional funksiyalar, integrallash.

Annotation.

In all the main literature, the Gerner scheme is given for the polynomial. Finding the roots of polynomials is very important. Because solving many mathematical problems leads to the question of studying the roots of a polynomial. Of course, the Gerner scheme is important in this. Making the quoted Gerner scheme appear simple for a square uchhad serves in solving many problems, proving theorem, lemma, properties, and results. Also, the information contained in it, conclusions, theoretical generalizations provide the opportunity to draw scientific and practical conclusions on the application of the Gerner scheme, generalization. This article presents the Gerner scheme for a square uchhad, using which the problems of decomposing into polynomials and simple fractions are solved. Moreover, when dividing a rational fraction by a simple fraction, it is seen that in mathematical analysis the rational fraction can be used with the aim of facilitating the calculation of indeterminate integrals in the representation.

Keywords.

Gerner's scheme, indeterminate integral, rational fraction, rational functions, integrable.

KIRISH.

O'sib kelayotgan yosh avlodning bilimli, intiluvchan, mustaqil fikrlaydigan va zamon ruhiga mos shaxs sifatida tarbiyalash vazifasi ustuvor masala bo'lib kelmoqda. Ushbu masalani hal etish ko'p jihatdan ta'lim sohasida yangi pedagogik innovatsion texnologiyalar, zamonaviy axborot texnologiyalarni keng va mukammal qo'llashga ham bog'liqdir. Har bir matematik tushunchani o'qitilishida, qo'llashda, avvalo, uning amaliy ahamiyatiga e'tibor qaratish lozim.

Har bir matematik tushunchani o'qitilishida, qo'llashda, avvalo, uning amaliy ahamiyatiga e'tibor qaratish lozim. , mavjud asosiy adabiyotlarda Gerner sxemasi $x - c$

birhad uchun berilgan, unga doir amaliy tatbiqlar o'rganilgan. Lekin Gerner sxemasini $ax^2 + bx + c$ kvadrat uchhad uchun deyarli o'rganilmagan.

Yuqoridagi holatlardan kelib chiqqan holda aytish mumkinki, Gerner sxemasini $ax^2 + bx + c$ kvadrat uchhad uchun sodda ko'rinishga keltirish, uning tatbiqlarini ilmiy tahlil etish, matematika fani oldida turgan dolzarb muammolardan biridir.

ADABIYOTLAR TAHLILI.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatdiki, barcha asosiy adabiyotlarda Gerner sxemasi $x - c$ ko'phad uchun berilgan. Ko'phadlarning ildizlarini topish juda muhim ahamiyatga ega. Chunki ko'plab matematik masalalarni yechish ko'phadning ildizlarini o'rganish masalasiga olib keladi. Albatta, Gerner sxemasi bunda muhim ahamiyatga ega. Gerner sxemasi va uning tatbiqlariga oid ko'plab olimlar ish olib borgan. Jumladan, Ayupov Sh., Omirov B., Xudoyberdiev A., Xaydarov F., "Algebra va sonlar nazariyasi" o'quv qo'llanmasida Gerner sxemasi, Bezu teoremasi, Algebraning asosiy teoremasi va shu kabilar misollar yordamida aniq tushuntirilgan.

A. Xojiev, A. Faynleybning "Algebra va sonlar nazariyasi" kitobida kompleks koeffitsiyentli ko'phadlar haqida tushuncha berilgan. Kompleks koeffitsiyentli ko'phadlarning bo'linishi, kompleks koeffitsiyentli ko'phadlarning karrali ildizlari haqida tushunchalar hamda kompleks koeffitsiyentli musbat darajali har qanday ko'phad kompleks ildizga ega ekanligi isbotlab berilgan. Bundan tashqari Gerner sxemasi haqida batafsil ma'lumot berilgan.

METODOLOGIYA.

Avvalo, Kvadrat uchhad uchun Gerner sxemasini keltirib chiqaramiz. Aytaylik,

$$f(x) = a_0x^n + a_1x^{n-1} + \dots + a_{n-1}x + a_n$$

ko'phadni $h(x) = x^2 - px - q$ ko'phadga bo'lish talab qilingan bo'lsin. Bu yerda p va q larning ishoralari qulaylik uchun tanlangan xolos. $f(x)$ va $h(x)$ ga bo'lganda chiqqan bo'linma darajasi $n - 2$ ga, qoldiqning darajasi birdan oshmasligi bizga ma'lum. Ularni mos ravishda

$$g(x) = b_0x^{n-2} + b_1x^{n-3} + \dots + b_{n-3}x + b_{n-2} \text{ va}$$

$$r(x) = cx + d$$

ko'rinishda belgilaylik, ya'ni

$$f(x) = (x^2 - px - q)(b_0x^{n-2} + b_1x^{n-3} + \dots + b_{n-3}x + b_{n-2}) + cx + d$$

Bu tenglikdagi chap va o'ng tomondagi ko'phadlar tengligidan foydalanib, quyidagi tengliklar sistemasini hosil qilamiz.

$$a_0 = b_0$$

$$a_1 = -b_0p + b_1$$

Shunday qilib, bo'linma va qoldiq ko'phadlar koeffitsiyentlari topildi. Xuddi yuqoridagidek, $f(x)$ ko'phadni $x^3 + ax^2 + bx + c$ ko'phadga va 4, 5 va hokazo darajali ko'phadlarga bo'lishni ham shunga o'xshash jadvalni orqali qurish mumkin.

Bu usulni qulaylik uchun Gornerning ikkinchi sxemasi deb ataylik. Bu sxema yordamida ko'phadga doir bir necha masalalarni yechishda

$$a_2 = -b_1p - b_0q + b_2$$

$$a_3 = -b_2p - b_1q + b_3$$

$$a_4 = -b_3p - b_2q + b_3$$

...

$$a_{n-1} = -b_{n-2}p - b_{n-3}q + c$$

$$a_n = -b_{n-2}q + d$$

Bu tengliklarni quyidagicha yozish mumkin:

$$b_0 = a_0$$

$$b_1 = b_0p + a_1$$

$$b_2 = b_1p + b_0q + a_2$$

$$b_3 = b_2p + b_1q + a_3$$

$$b_4 = b_3p + b_2q + a_3$$

...

$$c = b_{n-2}p + b_{n-3}q + a_{n-1}$$

$$d = b_{n-2}q + a_n$$

Endi xuddi Gerner sxemasiga o'xshash quyidagi jadvalni quramiz (1-jadval):

1-jadval

	a_0	a_1	a_2	\dots	a_{n-1}	a_n
$p \quad q$	b_0	$b_1 = b_0p + a_1$	$b_2 = b_1p + b_0q + a_2$	\dots	$c = b_{n-2}p + b_{n-3}q + a_{n-1}$	$d = b_{n-2}q + a_n$

amalda qo'llaymiz. Bulardan biri

$$\frac{P_n(x)}{(x^2 + px + q)^m}$$

ratsional kasrni sodda kasrlarga ajratishdan iborat. Bu masalani ham gerner sxemasi yordamida yechishimiz mumkin.

Ratsional funksiyalarni integrallash. Bu keltirilgan Gornerning ikkinchi sxemasi ratsional funksiyalarni integrallashda qo'llash mumkin, bunda hisoblash birmuncha soddalashadi.

NATIJARAR.

1-misol. Ushbu

$$\frac{x^5 + 3x^3 - x + 3}{(x^2 - x - 2)^3} \quad (x \neq 2, x \neq -1)$$

ratsional kasrni sodda kasrlar yig'indisi ko'rinishida yozing.

Yechish: $x^5 + 3x^3 - x + 3$ ko'phadni $x^2 - x - 2$ ko'phadning darajalari ko'rinishida yozib olamiz.

1-jadvaldagi kabi koeffitsiyentlarni aniqlaymiz:

2-jadval

	a_0	a_1	a_2	a_3	a_4	a_5
	1	0	3	0	-1	3
1;2	1	1	6	8	19	19
1;2	1	2	10	12		

$$\begin{aligned} x^5 + 3x^3 - x + 3 &= (19x + 19)(x^2 - x - 2)^2 + (10x + 12)(x^2 - x - 2) \\ x^5 + 3x^3 - x + 3 &= (19x + 19)(x^3 + x^2 + 6x + 8) = \\ &= (x^2 + x + 2)((x^2 + x + 2)(x + 2) + 10x + 12) + 19x + 19 = \\ &= (x + 2)(x^2 + x + 2)^2 + (10x + 12)(x^2 + x + 2) + 19x + 19. \end{aligned}$$

Endi tenglikning har ikkala tomonini hadma-had

$$(x^2 - x - 2)^3 \text{ ga bo'lamiz}$$

$$\frac{x^5 + 3x^3 - x + 3}{(x^2 - x - 2)^3} = \frac{x + 2}{(x^2 - x - 2)} + \frac{10x + 22}{(x^2 - x - 2)^2} + \frac{19x + 19}{(x^2 - x - 2)^3}$$

2-misol. Ushbu

$$\frac{x^6 + x^5 + x^3 - x^2 + x + 2}{(x^2 + x + 2)^4}$$

ratsional kasrni sodda kasrlar yig'indisi ko'rinishida yozing.

Yechish: $x^6 + x^5 + x^3 - x^2 + x + 2$

ko'phadni $x^2 + x + 2$ ko'phadning darajalari ko'rinishida yozib olamiz:

3-jadvaldagi kabi koeffitsiyentlarni aniqlaymiz:

3-jadval

	a_0	a_1	a_2	a_3	a_4	a_5	a_6
	1	1	0	1	-1	1	2
-1;-2	1	0	-2	3	0	-5	2
-1;-2	1	-1	-3	8	6		
-1;-2	1	-2	-5				

$$x^6 + x^5 + x^3 - x^2 + x + 2 = (x^2 + x + 2)^3 - (2x + 5)(x^2 + x + 2)^2 + (8x + 6) \times$$

$$\times (x^2 + x + 2) - 5x + 2$$

Endi tenglikning har ikkala tomonini hadma-

had $(x^2 + x + 2)^4$ ga bo'lamiz:

$$\frac{x^6 + x^5 + x^3 - x^2 + x + 2}{(x^2 + x + 2)^4} = \frac{1}{x^2 + x + 2} - \frac{2x + 5}{(x^2 + x + 2)^2} + \frac{8x + 6}{(x^2 + x + 2)^3} - \frac{5x - 2}{(x^2 + x + 2)^4}$$

3-misol. Ushbu

$$\int \frac{x^3 - x^2 + x + 2}{(x^2 + x + 1)^2} dx$$

aniqmas integralni hisoblang.

Yechish: 2-3-misoldagi kabi

$x^3 - x^2 + x + 2$ ko'phadni $x^2 + x + 1$ ko'phadning darajalari ko'rinishida yozib olamiz. 4-jadvaldagi kabi koeffitsiyentlarni aniqlaymiz.

4-jadval

	a_0	a_1	a_2	a_3
	1	-1	1	2
-1;-1	1	-2	2	4

$$x^3 - x^2 + x + 2 = (x - 2)(x^2 + x + 1) + 2x + 4$$

Endi tenglikning har ikkala tomonini hadma-had $(x^2 + x + 1)^2$ ga bo'lamiz:

$$\int \frac{x^3 - x^2 + x + 2}{(x^2 + x + 1)^2} dx = \int \left(\frac{x-2}{x^2+x+1} + \frac{2x+4}{(x^2+x+1)^2} \right) dx =$$

$$= \int \frac{x-2}{x^2+x+1} dx + \int \frac{2x+4}{(x^2+x+1)^2} dx = \frac{2x}{x^2+x+1} + \frac{1}{2} \ln(x^2+x+1) -$$

$$-\frac{1}{\sqrt{3}} \operatorname{arctg} \frac{2x+1}{\sqrt{3}} + C$$

Bu keltirilgan Gornerning ikkinchi sxemasi yordamida bundan boshqa ko'plab masalalarni yechish uchun ham qo'llash mumkin, bu esa hisoblashni yengillashtirishga yordam beradi.

MUHOKAMA.

Ilmiy masalalar shundan iboratki, ko'phadlar nazariyasida muhim ahamiyatga ega bo'lgan Gornerning sxemasi umumiy lashtirildi. Gornerning sxemasining kvadrat uchhad uchun formulasi ishlab chiqilgan va u yordamida ratsional funksiyali aniqlash integrallarni osongina hisoblashda foydalanildi. Albatta, ushbu ko'rinishdagi funksiyalarni osonlashtirish ahamiyatli hisoblanadi, ya'ni bu usulni qo'llash orqali hisoblashni yengillashtirish mumkin.

Ma'lumki, Gornerning sxemasi $x - c$ birhad uchun keltirilgan. Shu bilan birga uning qo'llanilishi bo'yicha juda ham muhim masalalar yechiladi.

Bunday masalalarga $f(x)$ ko'phadni $x - c$ birhadga bo'lish, $f(x)$ ko'phadni $x - c$ birhadga bo'lgandagi qoldiqni topish, $f(x)$ ko'phadni $x - c$ birhadning darajalari bo'yicha yoyish, $f(x)$ ko'phadning $x - c$ birhad karrali ildiz ekanligini aniqlash va h.k.

XULOSA.

Ushbu maqolada butun koeffitsiyentli Gornerning sxemasini umumlashtirish va uning tadbirlari haqida bo'lib, unda Gornerning sxemasini $ax^2 + bx + c$ kvadrat uchhad uchun sodda ko'rinishga keltirish uning tadbirlarini ochib berish masalalariga qaratilgan bo'lib, bu bo'yicha dastlab olib borilgan tadqiqotlar natijasida quyidagi xulosalar taqdim etildi:

1.

$$P(x) = a_n x^n + a_{n-1} x^{n-1} + \dots + a_1 x + a_0$$

ko'phadni $ax^2 + bx + c$ kvadrat uchhadga bo'lgandagi qoldiqni topishga qo'llangan;

2.

$$P(x) = a_n x^n + a_{n-1} x^{n-1} + \dots + a_1 x + a_0$$

ko'phadni $ax^2 + bx + c$ kvadrat uchhadning darajalari bo'yicha yoyilgan

3. $ax^2 + bx + c$ kvadrat uchhad

uchun Gornerning sxemasini $\frac{P_n(x)}{(x^2 - px + q)^m}$

ko'rinishdagi ratsional kasrni sodda kasrlarga ajratish mumkinligi ko'rsatilgan;

4. $ax^2 + bx + c$ kvadrat uchhad

uchun Gornerning sxemasini qo'llab

$$\int \frac{P_n(x)}{(x^2 - px + q)^m} dx$$

integrallar ko'rsatilgan.

Bu esa Gerner sxemasining matematik analizga tatbiqi bo'yicha dastlabki qadam bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdulxamidov A., Nasimov X., Nosirov U., Xusanov J., "Algebra va matematik analiz asoslari", 1-qism, Toshkent. "O'qituvchi", -2008. B: 121-141.
2. Abdulxamidov A., Nasimov X., Nosirov U., Xusanov J., "Algebra va matematik analiz asoslaridan masalalar to'plami", 1-qism, Toshkent. "O'qituvchi"-2003, B:57-63.
3. Alixonov S., "Matematika o'qitish metodikasi", Toshkent. "Cho'lpon nashriyoti" -2011. B:125-128.
4. Ayupov Sh., Omirov B., Xudoyberdiev A., Xaydarov F., "Algebra va sonlar nazariyasi" o'quv qo'llanma, Toshkent. "Tafakkur bo'stoni" -2019. B: 95-128.
5. Raxmonova, V. (2023). THE ROLE AND PLACE OF MATHEMATICAL MODELS IN TEACHING STUDENTS TO SOLVE OPTIMIZATION PROBLEMS. *Modern Science and Research*, 2(4), 592-597.